

GURE EÜSKARAREN HOBETZEKO

I – TRESNAK, ÛTÛRRIAK, ETSENPLÛAK

A – HIZTEGIAK

- 1 – Pierre Lhande :
(Ahozko mintzajearen finkatzen da nausiki).
Dictionnaire basque-français
- 2 – Junes Casenaveren bi hiztegi / lexikoak :
 - Hiztegia, français-basque
 - Hiztegia II, euskara-français (hau lehena beno hobe, Casenaveren abûrûz ere)
- 3 - Euskaltzaindia :

info(a)euskaltzaindia.net
www.euskaltzaindia.net
 - Hiztegi batua (egiaz lexikoa da) – Hitzak eûskalki gûzietako idazlanetarik hartzez.
 - Euskaltzaindiaren hiztegia (Hiztegi batuko hitzak argibideekin).
 - Zuberoako herri eta herritarren izendegia, 1999, *Eusker*a, separata.

B – EUSKALTZAINDIAREN ARAUAK :

www.euskaltzaindia.net / dok / arauak / pdf

C - GRAMATIKA :

Etchebarne Jûje : Gramatika emendakinak Zuberoako euskaraz. Euskaltzaindia.
www.euskaltzaindia.net

D - ANTOLOGIAK :

- Zuberoako idazle zenduak (XX. mendekoak), J-L. Davant, Elkarlanean :
www.elkarlanean.com
- Zuberoako literaturaz antologia labûrra, J-L. Davant, Euskaltzaindia.
www.euskaltzaindia.net

E – BESTELAKO IDAZLANAK :

- 1 – Ahozko euskararen bilakaera Iparraldean, J-L. Davant, Mendebalde Euskal Kultur Alkartea, Bilbo, 2003. www.mendebalde.com
- 2 - Xiberotarraren ortografia – Xehetarzûn zonbait.
Lan horren egiteko, 2012 ûrrentzean eta 2003 hastean xiberotar euskaltzale andana bat bildû ginen lau aldiz Maule-Lextarreko Zerbûtxûgûnean, Battittu Coyos euskaltzain berriaren ûngûrûan. www.berrialkargoak.com : Herri alkargoako webgûnea, eûskara sailean.

Azken bi lan horien llabûrpena eginen deizûet segidan.

II – AHO-MIHIZ ÛSÛENIK ENTZÛTEN DIREN HÛTSAK (Mendebalde Euskal Kultura Alkartean eginiko mintzaldiaren llaburpena)

A organikoa, **A** artikulua : artikulua gabe ere, **a** batez ùrrentzen dira bereziki *atorra, egia, egintza, eliza, ekintza, ekonomia, erregiña, familia, feria, habia, hazküntza, hezküntza, hizküntza, gaüza, ideia, injüstizia, jüstizia, -keria, kontzientzia, lamiña, panpina, pertsona, presuna, printzesa, probintzia ...*

Aintzin : aitzin (batuaz eta zubereraz bederen).

Alemant : aleman.

Algeria : Aljeria (*haatik hor grafian sartzen gira*).

Altzaien : Altzain (artikulurik gabe).

Arrastiri, arrestiri, arristiri : aho-mihiz paso, haatik izkiribüz **arrastiri** da forma klasikoa.

Arratsean (izkiribüz)

Artino : rano / lano (raino) atzizkia ez dezagün bazter ; adibidez « bortalat artino », bortalano.

Atzaman : *trouver*, bena *attraper, saisir* zentzuan. Bestela **ediren** (aurkitu, kausitu, topatu).

Audela : bai, bena hor da gainera / **gaineala** ere.

Baizik : beti **ez** behar dü, aitzinetik edo gibeletik. « Hau baizik da » ez da xüxen : « baizik » ez da « bakarrik » hitzaren baliokidea. Arren « Hau baizik ez da » edo « Ez da hau baizik », edo « Hau bera da ».

Bale(a) : « Baigorriko balea », bai. Bena bestela (h)aran, ibar = *vallon, vallée*.

Barnekalde : barne alde, barneko alde.

Baxe Nafarroa : Baxenabarre, Nafarroa Beherea. Asmakizün berri horren beharrik bazena ?

Bordagaraiek : Bordagaraik (artikulurik gabe).

Bere : jünta hontara bakoitza bere autoan jin da (eta ez haren autoan) = chacun(e) dans sa propre voiture.

Büdjjet, bütjet : aitzinkontü (*budget prévisionnel*).

Date : geroa segür delarik.

Dateke : segür ez delarik, ez delarik segür ; **ke** horrek düda bat, zalantza bat adierazten dü.

Departamental : departamentüko.

Egüerdi eta erdi : **da**, eta ez « dira ».

Egür : süialakoa (*bois de chauffage, leña*). Zur : lantzekoa (*bois d'œuvre, madera*).

Ekoitzi, ekoizle, ekoizkin, ekoizpen : *produire, producteur, produit, production*.

Erdi finala : finalerdi.

Ere : üsü gaizki kokatürrik. « Txominek greba ere egin dü » edo « greba egin dü ere » :
Txominek ere greba egin dü.

Erregione : Ez ! Eskualde.

Errüsiario : errüsiar.

Esbardin : ezbardin (**ez** bardin, *non égal*), edo *desbardin*.

Espektakülo : ikuskizün, ikusgarri.

Espero : hitz nahasgarria, batean *egürüki*, bestean *esperantxa üken*.

Estado : estatü.

Etxen (ene etxen)

Etxean (etxe hontan, hortan, hartan)

Etixerik (ene etxerik)

Etzetik (etxe hontarik, hortarik, hartarik)

Gobernamentü : gobernü (hobe).

Instalatü : jarri, plantatü.

Itxasueko : Itsasuko (artikulurik gabe da).

Jente kontaketa : errola (hobe).

Kantarisa : andere, emazte, neskatala, neskatoxe, neskatoxona kantari(a).

Kart : laurden.

Küküla : oilarrarena, bena arto tini(a) (zübereraz hobeki).

Kültür : kültüra, beti **a** organikoarekin.

Lamin : lamiña.

Lehendakarisa : andere lehendakari(a), lehendakari andere(a).

Maki : taldea, eta gūdari bakoitza ere (hau ez da makisart-a).

Merasa : andere mera, andere aūzapez, aūzapez andere(a).

Mügagabea, l'indéfini, artikülü gabeka erranaldia ez da galdü behar. Kinperrez gorako etsenplü bat (irratiz entzünik hau ere) : « Xiberoko lau herriek « Xiberoko jauna » trajeria eman düe » : *Les quatre communes de Soule ont joué la pastorale* « Xiberoko Jauna ». Erran behar zen : « Xiberoko lau herrik... » (*Quatre communes de Soule*).

Moteur : motür (motur, motore). Eūskaraz EU sonü eta herots hori osoki arrotza dügü.

Naba : zola zabal eztia. Aspeko ibar hersia ez da iholaz ere Aspeko naba. Besterik da gure Ibar Naba : ibar zabala.

Neskanegün : aho-mihiz lekü zonbaitetan, haatik izkiribüz **neskenegün** da forma klasikoa.

Oren bakoitza **da**, oren bata **da** : eta ez « oren bata dira » !

Prentsa : kasetak, kazetak.

Prentsaurreko : kasetaitzineko, kazetaitzineko.

SA atzizkia : Xiberoran eta Baxenabarren itsuski hedatzen ari da. Diskriminazalea da, euskaraz ez beita feminino ez maskülinorik. Mubimentü feministak bulkatürrik, Euskaltzaindiak aholkatzen dü üsatü izen apürretarik harat ez zabaltzea.

Sarrikotarik, bena Sarrikotapetik (artikülüagatik).

Sobera handi : EZ ! Handiegi.

Traba : bai ; epantzü eta oztopo ere.

Tracteur : traktür (traktur, traktore).

Tronzoneuza : motosega (züb., bñaf), motozerra (lap, bat).

Ürrüstoiien : Ürrüstoin (artikülürrik gabe).

Ürrüpera : Atharratzen hasirik, Ühaitz ondoko ordoki lüzea, Sarrikotapetik harat Biarnon sartzen dena. Orokorkiango erribera, errepira.

Xerbütüxü : zerbütüxü.

Zentro : nonahi sartzen da, beharrik eta zehaztarzünik batere gabe. Üsü beste hitzez erran daitean güne bat aipü dü. Adibidez Urdiñarbeko « ardi zentroa » : marrotegia...

III - ORTOGRAFIA – XEHETARZÜN ZONBAIT

Orokorki, zübererak batuko ber ortografia dü (www.euskaltzaindia.net – Arauak). Haatik eūskalkian berezitarzün zonbait badütügü, eta horien argitzeko, xiberotar euskaltzale elibatek lan bat egin dügü Coyosen üngürüan, gorago aipatü bezala. Hona püntü zonbait.

Ba da : **bada** (lotürrik). Haatik **ez da**, bestela **ezta** bilakatzen beita, **da** hori desgisatzetz.

Beit da : **beita**.

H kontsonanteen ondotik ezabatzen da, salbüespenez kanpo. Batuan salbüespen bat bera mementoko : *alha*, (ala = edotik bereizteko). Zübereraz beste zonbait gehitü deitzogü, bi erranaldiren bereizteko : aran (ibar) / *arhan* (früta), belar (boronte) / *belhar* (lantare), eri (gaizki) / *erhi* (hatz), zale (eūskaltzale) / *zalhe* (laster), ero (ertzo) / *eho* (hil), orit (memoria) / *ohit* (üsat). Bestalde *einhe* eta *phürü*, xiberotar hitz berezi horien ez desgisatzeko.

L ez da desagertü, bereziki zübereraz. Hona etsenplü zonbait : *llabür, llapa, llapi, lloba, botilla, gillikatü, holli*...

Ñ ere ez da desagertü, **salbü** ain, aün, ein, eün, oin, uin **basa diftongetan** : *añ, eñ, oñ, uñ* ahoskatzen dira, n izkiribatzez : *arrain, artzain, astaina, gain, gaztaina, gotaina, hain, hein, hoin, üünürri, urdaina, zain, zoin, zoinü*... **in** bikotearen aitzinetik beste bokal (*voyelle*) bat badüe.

Hegoaldean **in** agertzen den ber **in** ahoskatzen da, bena ez Iparraldean, bereziki Xiberoran. Artikülürrik gabe **in** bikoteaz ürrentzen diren hitzak idatzi bezala ahoskatzen dira : *egin-a, hargin-a, hegazkin-a, min-a, samin-a, sorgin-a, urdin-a, urin-a, ürrin-a, zikin-a* (sale)...bai eta bere beitan a organikoa badüan *txardina* (bena hitz hau jesanik dügü). Zübereraz **n** ahoskatzeko, **in** horren aitzinetik beste bokal (*voyelle*) bat behar da, ikusi berri dügün bezala.

Beste hitz elibatek aldiz **ñ** idatzirik dūe : *amañi (eta beste **ñi** güziak), andereño (eta beste **ño** güziak), diñat, diñagü, erregiña, espartiña, iñazi, lamiña, lapatiña, ñabo, ñaka, ñapür, ñiñika, porrokiña, zartagiña, **zikiña** (saleté)...*iñaz urrentzen direnak A organikodünak dira.